ULKOMINISTERIÖ
Oikeuspalvelu
OIK-10 Elina Lemmetty

LAUSUNTO

PF21JKFW-13

21.04.2022

Eduskunta
Lakivaliokunta

Viite
Lakivaliokunnan asiantuntijakuuleminen 26.4.2022

Asia
VNS 1/2022 vp / Valtioneuvoston ajankohtaisselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta; ulkoministeriön kirjallinen lausunto sotarikoksista ja muista kv.oikeuden loukkauksista

Venäjän 24.2. presidentti Putinin käskystä aloittama hyökkäys Ukrainaan on räikeä kansainvälisen oikeuden loukkaus. Se loukkaa Ukrainan suvereniteettia ja alueellista koskemattomuutta ja on vakava uhka maailmanrauhalle. YK:n peruskirja kieltää väkivallalla uhkaamisen tai sen käyttämisen minkään valtion alueellista koskemattomuutta tai poliittista riippumattomuutta vastaan.

Venäjä on raporttien mukaan kohdistanut sotatoimia siviilikohteisiin ja siviiliväestölle elintärkeisiin kohteisiin sekä käyttänyt kiellettyjä sodankäynnin keinoja ja menetelmiä. Voidaan pitää ilmeisenä, että Venäjä on valtiona syyllistynyt vakaviin kansainvälisen humanitaarisen oikeuden loukkauksiin, joihin liittyy myös yksilöiden rikosoikeudellinen vastuu. Tällaisia ovat mm. siviilien teloitukset, kidutus ja laittomat siirrot. Venäjän joukkojen vetäytymisen jälkeen paljastui huhtikuun alussa Kiovan lähistöllä mm. Butšan kaupungissa siviileihin kohdistuneita julmuuksia ja joukkohautoja. EU on vaatinut sotarikoksiin ja muihin vakavimpiin kansainvälisiin rikoksiin syyllistyneiden saattamista vastuuseen teoistaan.

Venäjän saamiseksi oikeudelliseen vastuuseen toimistaan Ukrainassa on käynnistetty useita mekanismeja. Osa mekanismeista keskittyy Venäjän valtiovastuuseen kansainvälisen oikeuden loukkauksista, osa epäiltyjen vakavimpien kansainvälisten rikoksien tutkintaan ja niihin syyllistyneiden saattamiseen henkilökohtaiseen rikosoikeudelliseen vastuuseen. Mekanismit ovat toisiaan tukevia ja täydentäviä ja niillä on selkeitä yhtymäkohtia, sillä laajamittaiset ja vakavat kansainvälisen humanitaarisen oikeuden ja ihmisoikeuksien loukkaukset indikoivat myös vakavimpien kansainvälisten rikosten tapahtumista.

Kansainvälinen humanitaarinen oikeus (International Humanitarian Law, IHL) eli sodan oikeussäännöt koostuu joukosta valtiosopimuksia, joista keskeisimpiä ovat Geneven sopimukset lisäpöytäkirjoineen, sekä vakiintuneen kansainvälisen tapaoikeuden säännöistä. Myös asevalvontasopimukset ovat osa kansainvälistä humanitaarista oikeutta. Geneven sopimusten vakavat loukkaukset (grave breaches) johtavat valtioiden vastuuseen saattaa niihin syyllistyneet henkilöt rikosoikeudelliseen vastuuseen.

Kansainvälinen rikosoikeus koskee vakavimpia kansainvälisiä rikoksia, jotka on kattavimmin määritelty Kansainvälisen rikostuomioistuimen toiminnan perustana olevassa Rooman perussäännössä. Rooman perussäännön mukaisia vakavimpia kansainvälisiä rikoksia ovat joukkotuhonta (kansanmurha), sotarikokset, rikokset ihmisyyttä vastaan sekä hyökkäysrikos, jonka soveltamisala on kuitenkin muita rikoksia rajatumpi. Suomen rikoslaissa kyseiset rikokset sisältyvät rikoslain 11 lukuun.

Kansainväliset tuomioistuimet

Ukraina on haastanut Venäjän Kansainvälisessä tuomioistuimessa (International Court of Justice, ICJ) joukkotuhontayleissopimuksen tulkintaa koskevasta erimielisyydestä. ICJ antoi turvaamistoimia koskevan määräyksensä 16.3. Määräyksen mukaan Venäjän tulee keskeyttää välittömästi kaikki sotatoimet, keskeyttää välittömästi (separatistien) sotatoimien tukeminen ja taata, että sen määräysvallassa olevat tai sen tukemat toimijat eivät jatka sotatoimien edistämistä. Lisäksi ICJ määräsi molemmat osapuolet pidättymään toimista, jotka voivat vaikeuttaa joukkotuhontayleissopimuksen tulkintaa koskevan riidan ratkaisua tai johtaa sen pahenemiseen.

Kansainvälinen rikostuomioistuin ICC aloitti 2.3.2022 tutkinnan Ukrainan alueella epäillyistä sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä vastaan. Suomi on yksi 41:stä Rooman perussäännön osapuolesta, jotka siirsivät Ukrainan tilanteen ICC:n tutkittavaksi. Ukraina ei ole ICC:n sopimusosapuoli, mutta on hyväksynyt 9.4.2014 ja 8.9.2015 antamillaan ilmoituksilla ICC:n toimivallan alueellaan 21.11.2013 jälkeen. ICC voi tutkia Ukrainassa epäiltyjä sotarikoksia, rikoksia ihmisyyttä vastaan ja joukkotuhontarikoksia (kansanmurha). ICC:n syyttäjäntoimisto lähetti tutkintatiimin Ukrainaan lähes välittömästi tutkinnan käynnistämisen jälkeen. ICC:n vahvuutena kansallisiin tuomioistuinprosesseihin nähden on, että se voi asettaa syytteeseen ja pidätysmääräyksen kohteeksi myös sellaisia valtiojohtoon kuuluvia henkilöitä, jotka muuten nauttisivat tapaoikeudellisten erivapauksien (immuniteettien) tarjoamaan suojaa.

Ryhmä nimekkäitä kansainvälisen oikeuden asiantuntijoita on käynnistänyt hankkeen erityistuomioistuimen perustamiseksi erityisesti hyökkäysrikoksen käsittelyyn, jonka osalta ICC ei ole toimivaltainen Ukrainan tilanteessa. Suomessa hyökkäysrikos on kriminalisoitu rikoslain 11 luvun 4 a §:ssä ja hyökkäysrikoksen valmistelu rikoslain 4 b §:ssä.

Kansalliset tutkinnat

Keskeinen merkitys vakavimpien kansainvälisten rikosten tutkinnassa on myös Ukrainan omilla tutkinnoilla. Ukrainan viranomaiset ovat keränneet tietoa kansainvälisen humanitaarisen oikeuden loukkauksista ja epäillyistä sotarikoksista sodan alusta alkaen. Ukraina on pyytänyt sekä EU:lta että sen jäsenmailta asiantuntija-apua kansainvälisten rikosten tutkinnoissa. EUAM Ukraina –siviilikriisinhallintaoperaation tehtävänkuvaa on muutettu siten, että se voi avustaa Ukrainaa rikostutkinnoissa.

Ukrainassa tapahtuneita kansainvälisiä rikoksia on mahdollista käsitellä myös kansallisissa tuomioistuimissa universaaliperiaatteen nojalla. Toistaiseksi ainakin yhdeksän EU:n jäsenvaltiota ja kaksi muuta valtiota on avannut myös kansalliset rikostutkinnat universaaliperiaatteen nojalla. EU-maiden osalta koordinaatiossa keskeinen rooli on Eurojustilla, jossa myös Ukrainalla on yhteyspiste. Puola, Liettua ja Ukraina ovat perustaneet Eurojustin puitteissa ns. yhteistä tutkintatiimin (Joint Investigation Team, JIT). JIT:n perustaminen nopeuttaa todisteiden keräämistä ja mahdollistaa poliisin ja oikeusviranomaisten välisen yhteistyön. Suomi osallistuu yhteistyöhön ja keskusteluihin Eurojustin puitteissa.

Muita oikeudellisen vastuun mekanismeja ja toimia

Etyjissä 45 osallistujavaltiota, ml. Suomi, on käynnistänyt nk. Moskovan mekanismin, jonka puitteissa riippumaton asiantuntijaryhmä kerää tietoa Venäjän tekemistä ihmisoikeusloukkauksista sekä mahdollisista sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä vastaan. Asiantuntijaryhmä antoi raporttinsa 12.3.2022. Laajassa raportissa todetaan, että Venäjän toimissa Ukrainan sodassa on nähtävissä selvä kansainvälisen humanitaarisen oikeuden loukkausten systemaattisuus. Raportin mukaan Venäjä ei ole noudattanut kansainvälisen humanitaarisen oikeuden erottelu-, suhteellisuus- ja varovaisuusperiaatteita, joiden tulisi ohjata kaikkia sotatoimia.

YK:n ihmisoikeusneuvosto hyväksyi 4.3.2022 päätöslauselman, jolla perustetaan kansainvälinen riippumaton tutkintakomissio, jonka mandaattina on tutkia Venäjän hyökkäyksestä johtuvia ihmisoikeusloukkauksia sekä humanitaarisen oikeuden loukkauksia Ukrainassa. Tutkintakomission on määrä kerätä ja analysoida todistusaineistoa loukkauksista ja systemaattisesti tallentaa aineistoa tulevia oikeusprosesseja varten.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin antoi 1.3.2022 Ukrainan pyynnön johdosta Venäjälle väliaikaismääräyksen pidättäytyä sotilaallisista hyökkäyksistä siviilejä ja siviilikohteita kohtaan sekä varmistaa välittömästi lääkintälaitosten ja -henkilökunnan ja hälytysajoneuvojen turvallisuus Venäjän hyökkäyksen kohteena olevilla tai sen piirittämillä alueilla. Euroopan neuvoston ministerikomitea päätti 16.3 lakkauttaa Venäjän jäsenyyden järjestössä. Ilmoitusta seurasi tieto siitä, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin keskeyttää Venäjän vastaisten valitusten käsittelyn.

Liitteet -

Erillinen sivu elektronisen version käsittelyyn:

Oikeuspalvelu
OIK-10 Elina Lemmetty

Asiasanat	KANSAINVÄLINEN OIKEUS, ICC, SOTARIKOKSET, IHMISOIKEUDET, HUMANITAARINEN OIKEUS, UKRAINA, VENÄJÄ
Hoitaa	**OIK-10**
Hoitaa UE	
Koordinoi	
Tiedoksi	ASA-20; AVS-KEO; AVS-KPO; AVS-POL; EUR-02; EUR-10; EUR-20; EUR-30; EUR-40; ITÄ-01; ITÄ-02; ITÄ-10; ITÄ-20; KEO-01; KEO-20; KEO-70; KEO-90; KEUMI-00; KPA-20; KPA-30; KPO-02; KPO-10; KPO-20; OIK-01; OIK-02; OIK-20; OIK-40; POL-01; POL-02; POL-10; POL-30; POL-40; POL-50; POL-60; STU-00; UMI-00; VIE-01; VIE-02; VIE-40; VNEUS; VSI-00 ENE; EUE; GEN; HAA; ITÄ-21; ITÄ-22; KIO; MOS; MSK; YKE OM; POLIISIHALLITUS; SM; TPK; VNK; VNTIKE
Laatija jakanut	Eduskunnan lakivaliokunta